

Gołota, Janusz

Mieszkańcy powiatu ostrołęckiego wobec problemów politycznych lat trzydziestych

Zeszyty Naukowe Ostrołęckiego Towarzystwa Naukowego 9, 191-214

1995

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych oraz w kolekcji mazowieckich czasopism regionalnych mazowsze.hist.pl.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

JANUSZ GOŁOTA

Mieszkańcy powiatu ostrołęckiego wobec problemów politycznych lat trzydziestych*

Celem tego artykułu jest prześledzenie wybranych krajowych procesów politycznych w mikroskali powiatu ostrołęckiego w latach trzydziestych. Ze względu na szczupłość źródeł, słabą czytelność sceny politycznej w Polsce w latach trzydziestych i powojenne uwarunkowania polityczne, druga dekada okresu międzywojennego nie zachęcała do badań historyków dziejów politycznych, zwłaszcza regionalnych. Jednak ukazało się kilka wartościowych prac dotyczących dziejów powiatu ostrołęckiego w dwudziestoleciu.¹ Problematyka ostrołęcka poruszana była przy okazji omawiania zagadnień w skali województwa białostockiego, Ziemi Łomżyńskiej.² Jednak kwestie polityczne na tym terenie i w wskazanym powyżej okresie pojawiały się nader rzadko.

Brzemiennym w skutki wydarzeniem krajowym okazało się utworzenie Centrolewu, który w założeniu, drogą parlamentarną miał doprowadzić do upadku przewagi BBWR-u i rządów sanacyjnych. Głośny krakowski Kongres Centrolewu z 29 czerwca 1930 roku znalazł skromny odzew w powiecie ostrołęckim. „Przegląd Łomżyń-

¹ J. Kijowski, *Obraz gospodarczy powiatu ostrołęckiego w okresie międzywojennym*, MOBN 1981; J. Kijowski, *„Ruch ludowy na ziemiach obecnego województwa ostrołęckiego”*, Ostrołęka 1982; Z. Niedziałkowska, *Ostrołęka. Dzieje miasta*, Warszawa 1979; H. Maćkowiak, *„Szkolnictwo na Kurpiach 1905 – 1939”*, Ostrołęka 1990.

² NP.:A. Mieczkowski, *„Oblicze polityczne regionu łomżyńskiego w latach 1919 – 1930”*, Łomża 1983; Z. Tomczonek, *„Ruch ludowy na Białostoczczyźnie w latach 1918 – 1939”*, Warszawa 1978; J.J. Milewski, *„Polska Partia Socjalistyczna w woj. białostockim w latach 1918 – 1939”*, Białystok 1990.

ski", lokalna gazeta BBWR-u, zamieścił komentarz: „Po porażce krakowskiej”, oraz informację w przeglądzie wydarzeń: „W odpowiedzi na kongres Centrolewu – Doroczny Zjazd Delegatów Związku Peowiaków”,³ „Zjazd prezesów kółek rolniczych w Łomży”.⁴ Zebrania tych gremiów prawdopodobnie miały pełnić rolę odgórnie zaprogramowanych „antycetrolewowych” wieców popierających BBWR, które w skali kraju próbowali organizować sanatorzy. Prasa nie informowała o wydarzeniach w Ostrołęce.

Na 11 lipca 1930 roku „Przegląd Łomżyński” zapowiedział zjazd okręgowy BBWR, w dalszych numerach brak jest relacji.

Dopiero rozwiązanie sejmu i senatu 29 sierpnia 1930 roku i obwieszczenie o wyborach ożywiło regionalne ugrupowania polityczne. Spośród koalicjantów skupionych w Centrolewie swoje organizacje na terenie powiatu ostrołęckiego posiadały: PSL Wyzwolenie, PSL Piast, Stronnictwo Chłopskie, OPS, wpływy posiadała chadecja, natomiast nie przejawiała działalności NPR. W tej sytuacji o wpływy w powiecie ostrołęckim zasadnicza walka toczyła się między Centrolewem, BBWR i Narodową Demokracją.

Aktywność Centrolewu w powiecie ostrołęckim była mała, skromniejsza niż w powiatach sąsiednich. 4 września 1930 roku w Myszyńcu odbył się jedyny wiec Centrolewu⁵ zorganizowany przez posła SCH Piotra Targońskiego. Przygotowano odezwy „do braci Kurpi”, które miały być odbite w drukarni PPS, ale zostały skonfiskowane na polecenie starosty łomżyńskiego. Na skromność akcji wiecowej wpłynął zakaz władz i aresztowanie blisko 100 działaczy z województwa białostockiego oraz fakt, że tym razem nie dotarli koordynatorzy tych akcji z Warszawy.

Nocą z 9 na 10 września zostali aresztowani i następnie osadzeni w Brześciu krajowi przywódcy Centrolewu, pierwsi wodzowie stronnictw, w tej liczbie m.in. W. Witos. Grozę sytuacji w powiecie mógł wzmacniać fakt, że aresztowania dosięgły działaczy z woj. białostockiego, w tym wojewódzkiego przywódcę stronnictwa chłopskiego Adolfa Sawickiego oraz m.in. Dominika Pragę z powiatu łomżyńskiego i Romana Janowskiego z powiatu ostrowskiego, Franciszka

³ „Przegląd Łomżyński” nr 21, 1930.

⁴ „Wspólna Praca”, nr 10-11, 1930.

⁵ Centralne Archiwum MSW UWB (CAMS UWB) 427/7 k. 60, 156, 167.

Bazydło pełnomocnika listy okręgowej Centrolewu.⁶ Powiat ostrołęcki nie posiadał działacza, który zwróciłby uwagę ministerstwa spraw wewnętrznych i trafiłby do Brześcia.

21 września i 12 października w Łomży odbyły się konferencje poświęcone ustaleniu listy kandydatów Centrolewu z okręgów, które pokazały, że stronnictwa wiele dzieli, a najbardziej antagonizują ambicje lokalnych przywódców i ich aspiracje do czołowych miejsc na liście wyborczej. Ostatecznie z listy nr 7 Związku Obrony Prawa i Wolności Ludu (Centrolewu) w okręgu łomżyńskim, z powiatu ostrołęckiego kandydowali: Ignacy Grzyb ze Stronnictwa Chłopskiego na poz. 5, Józef Wyrębek z Wyzwolenia poz. 8 (ostatnia).⁷

Stronnictwo Narodowe, potentat polityczny powiatu w latach dwudziestych, mimo klęski w wyborach 1928 roku, odgrywało czołową rolę w powiecie. Posiadało wsparcie diecezji, a co za tym idzie, parafii. Do głosowania na listy katolickie wezwali ludność proboszczowie ze swoich ambon 7 września 1930 roku.⁸ We wrześniu odbyły się konferencje dekanalne poświęcone wyborom zwołane przez ks. Czesława Rydzewskiego z kurii łomżyńskiej. 20 września odbyło się nabożeństwo w Łomży w intencji listy narodowej. 10 października biskup ordynariusz wydał „Orędzie do diecezjan w sprawie wyborów”⁹, które zostało odczytane w parafiach 2 listopada. 15 października biskup Stanisław Łukomski wydał list pasterski, w którym potępił działalność „wywrotowych” partii lewicowych. Odpowiedzią na list był artykuł w „Wyzwoleniu”: „List księży biskupów a wybory”.¹⁰ W orędziu z 15 października biskup wskazywał na szkodliwość głosowania na wrogów Kościoła – posłów „stronnictw wywrotowych”, wzywał do odpowiedzialności i spełnienia obowiązku głosowania na listy katolickie. „Pod grzechem ciężkim nie wolno oddawać swego głosu na kandydatów i na listy stronnictw, które, jak wskaza-

⁶ Z. Tomczonek, „*Ruch ludowy na Białostocczyźnie 1918 – 1939*”, Warszawa 1978, s. 63; „*Wola Ludu*” nr 45/1930.

⁷ „*Wspólna Praca*”, nr 16-17, 1930.

⁸ Tygodniowe sprawozdanie sytuacyjne starosty ostrołęckiego 1930 r., Archiwum Państwowe w Białymstoku, Urząd Wojewódzki, Białystok (AP UWB), sygn. 56, k. 2-4.

⁹ Rozporządzenie urzędowe Kurii Biskupiej Łomżyńskiej nr 10 15.X.1930 r.; „*Życie i Praca*”, nr 44/1930.

¹⁰ „*Wyzwolenie*” nr 55 (9 listopada) 1930. Z. Tomczonek, „*Ruch ludowy...*” s. 63.

łem, są wrogie Kościołowi...” Do katolików nie zasługujących na zaufanie biskup zaliczył:

1. osoby prowadzące życie gorszące,
2. gwałcители zasad wiary katolickiej, np. odszczepieńców od Kościoła lub szukających rozvodu małżeńskiego u innowierców (aluzja niezwykle czytelną – J.G.),
3. takich, którzy w poprzednich sejmach lub przy innej sposobności działali na szkodę wiary, Kościoła lub religijnego wychowania młodzieży.¹¹

Różna była aktywność księży w poszczególnych parafiach. Ks. Serejski z Ostrołęki i ks. Suliński z Rzekunia grozili karami za nieprzestrzeganie wskazań biskupów.¹² Ks. Henryk Białokoziewicz z Kadzidła zwołał zgromadzenie wyborcze, po czym został objęty dochodzeniem policyjnym pod zarzutem obrazy Marszałka Piłsudskiego.¹³ Nasiliły się zebrania różnych organizacji, w tym Stowarzyszenia Młodzieży Katolickiej. Mimo przeszkód, zakazów, przeciwdziałania piłsudczyków endecja organizowała zgromadzenia. Relacje z nich znamy tylko z prasy kontrolowanej przez zwolenników BBWR. 2 listopada w sali „Zacisze” na wiecu przemawiali Ewelina Peplowska i Jan Choromański, kandydaci z listy nr 4. Kontrargumentował były nauczyciel, prezes kilku sanacyjnych organizacji Jan Rejff, co wywołało „krzyk i hałas, co widząc policja zebranie rozwiązała. Zebrani z okrzykiem «niech żyje Marszałek J. Piłsudski» opuścili salę.”¹⁴ 2 listopada 1930 roku w Goworowie w sali parafialnej urządził wiec b. poseł Teofil Witold Staniszkis: „zebrane kobiety zaczęły szemrać, a mężczyźni po zadaniu kilku pytań, na które poseł nie umiał odpowiedzieć, przepędzili wiecowników... a policja w obawie o skórę było go posła wiec rozwiązała.”¹⁵

Potężnego protektora posiadał też BBWR, któremu w oczywisty sposób sprzyjała sanacyjna administracja rządowa. W dniach 2-15 listopada 1930 roku obóz rządzący zorganizował w diecezji łomżyń-

¹¹ Rozporządzenia Urzędowe Kurii Biskupiej Łomżyńskiej nr 10/1930.

¹² Krzysztof Bondaryk, „Duchowieństwo łomżyńskie wobec wyborów parlamentarnych”, „Dzieje Najnowsze”, 1990, s. 15.

¹³ APB.UWB sygn. 56, k. 119-136, k. 140-148, k. 173-174.

¹⁴ „Przegląd Łomżyński”, nr 38 (9 listopada) 1930 r.

¹⁵ Tamże

kiej 120 wieców i 179 zebrań wyborczych. Dla porównania: w całym 4 i 7 okręgu wyborczym SN odbył 2 wiece i 47 zebrań.

28 października odbył się wiec przedwyborczy BBWR w Kadzidle przy udziale 300 osób. Przemawiali: Szczepan Sobiech, Bolesław Olszewski, Ir. Szamota. Uchwalono „jednogłośnie” głosować na listę nr 1. 4 listopada 1930 roku, z okazji jarmarku, odbył się wiec w Czerwinie, z podobnym skutkiem, z udziałem około 1000 osób. Przemawiali: kandydat Stanisław Godlewski i Bolesław Olszewski.¹⁶

5 listopada 1930 roku odbył się w Ostrołęce wiec BBWE. Przemawiali: Józef Murawski, Jan Rejff i Mieczysław Borkowski. Wiec, z udziałem 2000 osób, przebiegł „spokojnie”.¹⁷

Mieszkańcy powiatu ostrołęckiego również nie znaleźli się na odpowiednio wysokich miejscach na liście BBWR. Na 4 miejscu (ostatnim) znalazł się Mieczysław Borkowski z Ołdak, a wśród zastępców Glinka – Jan z Suska Starego. Do senatu nie kandydował nikt z powiatu ostrołęckiego.

28 września w Ostrołęce zawiązał się Obwodowy Komitet Wyborczy Organizacji Kobietych z inicjatywy prostanacyjnego Związku Pracy Obywatelskiej Kobiet. Kierowały nim małżonki lokalnych urzędników: starosty, komendanta policji itd.¹⁸ 9 listopada 1930 roku Komitet zorganizował wiec z udziałem 400 osób, popierający listę nr 1. Przemawiała Anna Nowakowska z Warszawy i Krubska z Łomży.¹⁹ 2 listopada 1930 roku w Goworowie równocześnie z wiecem narodowców w sali gminnej ale „wypełnionej po brzegi” odbyło się zebranie BBWR, gdzie „w poważnym nastroju 300 osób obywateli goworowszczyzny wysłuchało przemówień dr Glińskiego, Murawskiego i dr Szamoty, wśród entuzjastycznych okrzyków na cześć Wodza...”²⁰

Niewielką rolę odgrywała skrajna lewica: ZLCH „Samopomoc”, PPS Lewica oraz nielegalna KPP. Działacze tych grup postanowili stworzyć samodzielny blok. 7 września 1930 roku w Kleczkowie odbyła się konferencja tych partii, na której utworzono Komitet

¹⁶ Tamże

¹⁷ „Przegląd Łomżyński”, nr 39/1930.

¹⁸ „Przegląd Łomżyński”, nr 33/1930.

¹⁹ „Przegląd Łomżyński”, nr 39/1930.

²⁰ „Przegląd Łomżyński”, nr 38/1930.

Wyborczy Lewicy. Postanowiono zgłosić trzy listy, z których jedna została unieważniona a dwie zatwierdzone: PPS Lewicy i ZLCH „Samopomoc”. Na liście znalazły się trzy nazwiska lokalnych działaczy z powiatów Ostrołęka i Łomża. Komitet wydawał własne materiały wyborcze. Antoni Opęchowski i Jan Bałon – członkowie komitetu – zostali aresztowani i postawieni przed sądem. Koła Samopomocy w powiecie rozwiązano, przeprowadzano masowe rewizje i konfiskaty materiałów propagandowych.²¹ Własne listy zgłosili Żydzi, których w powiecie ostrołęckim w 1931 roku zamieszkiwało 6819, w tym 4291 w mieście i 2528 na wsiach.²²

Powiat ostrołęcki, podobnie jak poprzednio, znalazł się w okręgu wyborczym nr 7, z siedzibą Okręgowej Komisji Wyborczej w Łomży, i 220 obwodami głosowania. Wybory do Sejmu odbyły się 16 listopada, a do senatu 23 listopada.

Frekwencja w wyborach do Sejmu w powiecie ostrołęckim wyniosła 76,25 procent, a w okręgu wyborczym nr 7 średnio 76,97 procent. W województwie białostockim w wyborach udział wzięło 72,29 procent uprawnionych, a w kraju – 74,8 procent.²³

W powiecie ostrołęckim wybory wygrała lista nr 4 Stronnictwa Narodowego zdobywając 69,21 procent głosów, osiągając wynik zbliżony do uzyskanego w 1922 roku, i podwajając prawie osiągnięcie z 1928 roku. Był to znakomity rezultat. Dla porównania: w okręgu łomżyńskim endecja uzyskała 59,5 procent, w woj. białostockim 23,3 procent, w kraju 12,7 procent. W gminie Piski SN zdobyła 90,5 procent, w Troszynie 86, 7 procent, Wachu 79,65 procent, Dylewie 79,4 procent, Nakłach 84,4 procent, Nasiadkach 90,16 procent. Co ciekawsze, w 1930 roku endecja nawet ustanowiła swój gminny rekord w okresie międzywojennym w gminach: Czerwin, uzyskując 70,8 procent, Goworowo 60,3 procent, Szczawin 71,4 procent. O niepowodzeniu może mówić tylko w Ostrołęce, gdzie zdobyła 21,2 procent oraz w obwodzie Ostrołęka-teren 47,88 procent.

Drugie miejsce w powiecie ostrołęckim zdobył BBWR – 18,4

²¹ CAMSW UWB 424/53, 424/z k 116-426.

²² „Statystyka Polski” seria C, z. 57, Warszawa 1937, s. 34-37; „Skorowidz miejscowości RP”, t. 1, Warszawa 1925; „Skorowidz gmin RP”, seria B, z. 8a.

²³ Wyniki wyborcze na podst.: „Statystyka wyborów do Sejmu i Senatu z dnia 16 i 23 listopada 1930 r.”

procent, a więc wypadł słabiej niż w okręgu wyborczym nr 7, gdzie zagłosowało na ten blok 24,3 procent elektoratu. W województwie uzyskał 46,0 procent, w kraju – 46,8 procent. BBWR zwyciężył w Ostrołęce-mieście 44 procent, zajął drugie miejsce w obwodzie Ostrołęka-teren 38,71 procent. Około 10 procent i poniżej uzyskał w takich gminach jak Dylewo, Piski, Troszyn, Wach. Najslabiej Blok wypadł w gminie Piski – ok. 7 procent. W porównaniu z 1928 rokiem Blok podwoił swój wynik w Ostrołęce i okolicach tego miasta oraz w Czerwinie. Ale zanotował też i spadek popularności, największy w gminach Troszyn, blisko o 75 procent, podobnie w Piskach, blisko o połowę w Nakłach i Szczawinie. W skali powiatu Blok poprawił wynik o prawie 3 procent.

Lista Centrolewu uplasowała się w powiecie na trzecim miejscu (9 procent) – uzyskując wynik słabszy niż w okręgu wyborczym: 11,4 procent, w województwie – 11,6 i w Polsce 17,7 procent.

Najkorzystniejszy wynik, 18,8 procent Centrolew uzyskał w gminie Czerwin, ponadto dwucyfrowy jeszcze w gminach: Goworowo, Szczawin, Dylewo i w mieście Ostrołęce. Poniżej 5 procent uzyskał w gminach Myszyniec, Nakły (1,85 procent, najniżej), Piski, Troszyn. Gdyby wynik wyborczy Centrolewu porównać z sumowanymi osiągnięciami, jakie tworzące go partie uzyskały w 1928 roku, to okaże się, że w powiecie nastąpił spadek o blisko 70 procent, a np. w gm. Piski o 95 procent. Tylko w gminie Czerwin zanotowano wynik dwukrotnie korzystniejszy dla Centrolewu.

Partie żydowskie osiągnęły najniższy w całym okresie międzywojennym wynik: 2,82 procent, zaznaczając mocniej swoją obecność w Ostrołęce (22,63 procent, drugie miejsce po BBWR) i w Goworowie (6,8 procent). Ani jedna osoba nie oddała głosu na te listy w gminach: Nakły, Nasiadki, Piski, Szczawin, Wach. Przyczyną znaczącego spadku dość ustabilizowanych preferencji wyborczych było chyba głosowanie Żydów na listy rządowe. Żydzi, zwłaszcza ugrupowania prawicowe, widziały w BBWR przeciwwagę dla antysemitcko nastawionej endecji.

ZLCH „Samopomoc” pozyskało śladowe ilości zwolenników: 168, co dało 0,53 procent. W gminie Troszyn – 61 głosów (2,45 procent), w Ostrołęce-mieście 57 głosy, i w obwodzie „Ostrołęka-teren” 35 głosów. W pozostałych gminach 1–11 głosów, z wyjątkiem gmin:

Dylewo, Myszyniec, Nakły, Piski, Rzekuń, Wach, gdzie nikt na to stronnictwo nie głosował.

W sumie podstawowe ugrupowania antysanacyjne: SN i Centrolew w powiecie ostrołęckim zdobyły 78,22 procent głosów. Posłami zostali: Stanisław Godlewski, Teofil Witold Staniszkis, Ewelina Peplowska, Jan Choromański – rolnik ze wsi Zabiele gm. Rzekuń.

Ostrołęka miała stosunkowo niewielki odsetek głosów unieważnionych, co nie potwierdza obiegowej opinii na ten temat. Wydaje się, że nawet unieważnienie dwóch list lewicowych nie miało znaczenia, jako że na listę „Samopomocy” oddano niewiele głosów. Głosy unieważnione:

rok	% gł. nieważ.
1919	0,21
1922	0,41
1928	0,82
1930	0,37

Wyniki wyborów do Sejmu w powiecie ostrołęckim w 1930 r. str.199.

Wybory do Senatu odbyły się 23 listopada 1930 roku. W powiecie frekwencja wyniosła 55,3 procent w okręgu wyborczym 63,58 procent, w województwie 59,4 procent.

Wybory do Senatu 1930 roku

ugrupowanie	pow. ostr.	okr. nr 7	woj. biał.	kraj
BBWR	28,2	36,92	58,30	46,8
Stronnictwo Narod.	61,11	49,5	26,35	12,7
Centrolew	3,72	4,28	5,11	17,7
Mniejszości Narod.	—	9,30	10,24	14,3

Wyniki wyborów do Sejmu w powiecie ostrołęckim w 1930 roku

gmina	Powierzchnia 1921 1931	L.osób upraw. do głos.	Złożono głos	Unieważniono głos.w komis. obwód okręg		Pozost. głosów ważn.	Głosy ważne oddane na listy nr					
				1	4		5	7	22a	23b		
Ostrołęka	59,4 59,4	5187	2974	55	27	2947	1297	626	667	300	-	57
Czerwin	151,4 151,4	3647	2745	1	1	2744	396	1944	14	379	-	11
Dylewo/Kadzid.	248,3 248,3	3402	2760	3	2	2758	232	2191	2	333	-	-
Goworowo	86,2 86,2	3371	2617	13	14	2603	463	1570	177	391	-	2
Myszyce	225,4 225,4	4851	3879	496	13	3866	78	2893	29	163	-	1
Nakły	79,5 79,5	1412	1191	21	2	1180	163	1004	-	22	-	-
Nasiedki/Durlasy	160,6 160,6	2939	2099	26	7	2092	230	1677	-	185	-	-
Piski	76,3 76,3	1844	1550	162	4	1546	108	1400	-	38	-	-
Rzekuń	148,3 148,3	4658	3768	34	31	3737	975	2431	1	329	-	1
Szczawin	117,6 117,6	2374	1936	1	1	1935	275	1382	-	278	-	-
Troszyn	134,7 134,7	3174	2485	9	4	2481	180	2152	18	70	-	61
Wach/Czarnia	144,8 144,8	4629	3527	12	8	3519	381	2803	-	335	-	-

lista nr 1 – BBWR

lista nr 2 – Stronnictwo Narodowe

lista nr 5 – Blok Lewicy Socjalistycznej: Bund i NSPP

lista nr 7 – Centrolew

lista nr 22 – PPS – Lewica

lista nr 23 – ZLCH Samopomoc

Korzystniejsze wyniki uzyskała sanacja w wyborach senackich, kosztem Centrolewu, który poniósł klęskę, i częściowo endecji. Wyniki wyborów do senatu znacząco odbiegały od uzyskanych w sąsiednich powiatach. Do Senatu z województwa białostockiego weszli Walery Roman, Julian Poczetowski i Józef Wielowiejski.

„Przegląd Łomżyński” komentował wybory: „Wielkie zwycięstwo Marszałka Piłsudskiego i Jego obozu. Haniebne wyniki w okręgu łomżyńskim. Zwyciężyła demagogia nad koniecznością historyczną”. „Przegląd” oskarżał duchowieństwo o poparcie dla endecji: „Stosunek duchowieństwa w okręgu łomżyńskim, zapisał się czarną plamą w dziejach odrodzonej Polski...” Podobne oceny wystawiły władze administracyjne.²⁴

Cóż w kontekście „haniebnych” wyników w okręgu powiedzieć o ich rezultacie w powiecie ostrołęckim, skoro sanacja uzyskała wynik słabszy, niż nawet w okolicznych powiatach należących do innych okręgów wyborczych w woj. białostockim. „Reedukacja” przybrała następujące kierunki: po pierwsze, agitacja i perswazja, po drugie, naciski i represje administracji państwowej, po trzecie, pozyskiwanie poprzez ofiarowanie stanowisk. Równolegle prowadzono rozbudowę struktur terenowych BBWR i organizacji afiliowanych: młodzieżowych, np. Związku Młodzieży Ludowej, a zwłaszcza kombatanckich: Związku Oficerów Rezerwy, Związku Peowiaków itp. Przykłady działań sanacji znajdujemy na łamach ówczesnej sprzyjającej jej prasy.

W styczniu 1932 roku w Olszynie odbyło się zebranie komitetu gminnego BBWR Czarni z udziałem kierownika sekretariatu powiatowego BBWR Łazowskiego, który po przemówieniu programowym „poleciał” utworzenie referatów kulturalno-oświatowego, gospodarczego i społecznego. Jan Rejff uzasadniał potrzebę ścisłej współpracy z rządem. Kierownik zarządu woj. Związku Młodzieży Ludowej, poparł zakładanie kółek rolniczych.²⁵ 24 lipca 1932 roku odbyło się ponowne zebranie komitetu gminnego BBWR w Olszynie. Zagaił prezes A. Kopeć, omówił sprawę ulg podatkowych, sprawę spółdzielczości – prezes Spółdzielni Mleczarskiej w Zawadach St. Koziatek.²⁶

²⁴ „Przegląd Łomżyński”, nr 40/1930; AFB UWB sygn. 5 s. 11-30.

²⁵ „Przegląd Łomżyński”, nr 3/1932.

²⁶ „Przegląd Łomżyński”, nr 34/1932.

23 października 1932 roku w Goworowie odbył się wiec sprawozdawczy z udziałem posła Godlewskiego, prezesa KG BB dr Ludwika Glinki i Kazimierza Piotrowskiego.²⁷ Wiece BBWR miały podobny przebieg. Mówca słauił osiągnięcia rządów pomajowych, mocarstwowość, często poruszano problemy gospodarcze i społeczne. Zebrani wznosili okrzyki na cześć prezydenta, Marszałka etc.

W maju 1934 roku w Ostrołęce otwarto klub BBWR przy ul. 3 Maja róg Farnej. Zaplanowano tam salę posiedzeń, biura, bibliotekę, czytelnię, bar, pokoje gościnne. Poświęcenie klubu odbyło się 2 czerwca 1934 roku. Stanowisko prezesa organizacji w omawianym czasie piastował rejent St. Dobrowolski.²⁸ Metody umacniania sanacji przez administrację można prześledzić na podstawie przebiegu narady naczelników władz i urzędów pierwszej instancji powiatu ostrołęckiego. Zachował się protokół z zebrania odbytego w dniu 26 grudnia 1933 roku w gabinecie starosty powiatowego w Ostrołęce.²⁹ Obecni byli: starosta Franciszek Kulikowski, inspektor lasów państwowych J. Noyszewski, nadleśniczowie nadleśnictwa Ostrołęka: Ignacy Iglkowski, „Myszyniec” – Aleksander Wietrzykowski, „Kozioł” – Edward Marszałek, „Podgórze” – Aleksander Świdorski, „Dęby” – Jan Milewski, „Nowogród” – Józef Piekarczyk, kierownik urzędu celnego w Dąbrowach Tadeusz Godorowski; naczelnicy urzędów: pocztowo-telegraficznego Eugeniusz Chmielewski, skarbowego – Mieczysław Buczyński, naczelnik 10. oddz. dróg i kolei – inż. Michał Napiórkowski, komisarz ziemski – Waczesław Glebko, zastępcy inspektora szkolnego – Bolesław Kochański i Antoni Porębski, zastępca starosty powiatowego – dr Józef Świątkiewicz.

Po pozytywnej ocenie przemian starosta nakreślił działania administracji państwowej, w wyniku których społeczeństwo mogłoby opuścić obóz narodowy na rzecz sanacji.

Starosta wyraźnie zaznaczył, że od pracowników państwowych wymaga się jednej linii politycznej wytyczonej i nakreślonej przez rząd.

²⁷ „Przegląd Łomżyński”, nr 45/1932.

²⁸ „Dziennik Białostocki”, nr 146/1934.

²⁹ Protokół zebrania naczelników władz i urzędów I-ej instancji powiatu ostrołęckiego odbytego w dniu 26 grudnia 1933 roku w gabinecie starosty powiatowego w Ostrołęce, APB UWB sygn. 5 s. 11-30.

W powiecie realizacja jej powierzona była staroście powiatowemu, z którym naczelnicy władz i instancji mieli obowiązek solidarnie i lojalnie współdziałać pod rygorem konsekwencji służbowych. Starosta napiętnował wypadek, gdyż służba leśna „pewnego leśnictwa” w czasie wyborów do samorządu gromadzkiego świadomie, wbrew zaleceniom starosty powiatowego, przybrała inną niż rządowa linię polityczną. „Takie rzeczy nie mogą być tolerowane, bo uniemożliwiają pracę prorządową”. Przyjęte w dyskusji wnioski:

„1) stojąc na stanowisku obowiązkowego udziału funkcjonariuszów dążyć do zintensywnienia ich działalności.

2) w podejmowanych pracach wychowawczo-społecznych i gospodarczych w łonie istniejących organizacji określać wyraźnie i zdecydowanie stosunek do rządu i do przeprowadzonych przedsięwzięć”.

Starosta nawoływał do dotarcia w każdy zakątek powiatu, celem „należytego urobienia umysłów”. Zadanie to powierzał również Związkom Rezerwistów, Strzeleckiemu itp. Szczególnej pieczy polecał południową część powiatu: „pracę społeczną należy tam prowadzić ze zdwojoną energią, ażeby teren ten zupełnie przeorać. Nie można twierdzić, że południowa część powiatu jest pod wybitnym wpływem partii opozycyjnych, są tam niewątpliwie dość silne wpływy Stronnictwa Narodowego i w bardzo nieznacznym stopniu Stronnictwa Ludowego, jednak w przygniatającej większości jest to masa bierna, nieświadomiona należycie społecznie, nad którą trzeba pracować”. Za probierz stopnia akceptacji rządów sanacyjnych starosta uznał stosunek do Pożyczki Narodowej: „w sytuacji kryzysu, niskiej zamożności mieszkańców powiatu, kontrrakkji Stronnictwa Narodowego, którego członkowie wyraźnie zapowiadali swój wrogi stosunek do Pożyczki Narodowej”. Antyendecką ogólnokrajową akcją było rozwiązanie Obozu Wielkiej Polski, co na terenie woj. białostockiego nastąpiło 28 marca 1933 roku.³⁰ Narodowcy nie zaprzestali działalności, utajnili tylko struktury i metody pracy. Odbywano nielegalne narady, nawet członkowie zarządów kół miejscowych byli często zakonspirowani. W tym też czasie w Ostrołęce rozpoczął działalność nowo powstały zarząd powiatowy Stronnictwa Narodowego, którego pierwszym ce-

³⁰ Sprawozdanie wojewody białostockiego z działalności administracji państwowej i samorządów 1.IV.1932 do 1.IV.1933/, APB UWb.

lem stało się zorganizowanie kół w poszczególnych miejscowościach, w pierwszym rzędzie tam, gdzie poprzednio istniały placówki OWP. Obejściem przepisów były wiece z udziałem posłów, których na początku 1933 roku zorganizowano sześć. Z powodu obecności na każdym zgromadzeniu przedstawiciela władzy administracji ogólnej, począwszy od czerwca 1933 roku (zmiana przepisów) ograniczono ich liczbę na rzecz zebrań z udziałem rzekomo ścisłego kręgu osobistych znajomych zwołującego zebranie. Władze ograniczały i tę możliwość kontaktu.

W efekcie starosta w 1933 roku chęłpił się, że wpływ Stronnictwa Narodowego od 1930 roku spadł z około 70 procent do 35 procent i to na terenach, „gdzie do niedawna podobny objaw był nie do pomyślenia”. Ale w 1934 roku liczba kół SN w powiecie wynosiła ok. 100, tyle nie posiadała żadna inna organizacja. Najbardziej wierne endecji pozostawały gminy: Nakły, w mniejszym stopniu Rzekuń, Troszyn, Piski i Czerwin, a odwracały się od tego stronnictwa gminy: Goworowo, Szczawin i Kadzidło. Tam też skierowano uderzenie. W Nakłach i Durlasach utworzono Związek Strzelecki i Związek Rezerwistów. Inspektor szkolny otrzymał zadanie „odpowiedniego nastawienia nauczycielstwa”, które „za mało pracuje nad urobieniem politycznym i społecznym ludności ... niezdecydowanie i bojaźliwość ... robi to wrażenie pracy nieszczerej”. Ofensywy w pracy agitacyjnej oczekiwano też od służby leśnej, „wśród której na terenie gminy Durlasy są jednostki bardzo czynne, nie brak jednak ludzi niewyraźnych”.

Inny przykład walki o wpływy w terenie widziany oczyma starosty: „W miesiącach letnich senator BBWR Poczętowski odbył wiec sprawozdawczy w Czarni. Na wiecu było obecnych około 500 osób, przemówienie senatora wywarło jak najlepsze wrażenie na słuchaczach. Doszło to do wiadomości władz Stronnictwa Narodowego i w tydzień później zjawia się w tej miejscowości posłanka tego stronnictwa Peplowska, na zgromadzenie publiczne «zapowiedziane przed kilkoma dniami» (...) Na wiec jawi się zaledwie 60 osób, które po kilkuminutowym przemówieniu posłanki odśpiewują pieśń: «My pierwsza brygada» i rozchodzą się”.³¹

³¹ Referat polityczny starosty z 28 grudnia 1933 roku: Tamże.

Prasa BBWR i administracja rządowa nie oszczędziły hierarchii kościelnej szukając okazji, by dyskredytować przedstawicieli Kościoła. Np.: 11 listopada 1931 roku do kościoła w Rzekuniu „przybyły ze sztandarami organizacje społeczne, uczniowie szkoły powszechnej” Proboszcz Suliński odprawił mszę intencyjną zakupioną przez Jakackiego „zaufanego ks. i męża zaufania SN”. „Ani jednym słowem o obchodzeniu w tym dniu święta narodowego”.³² Odprężenie nastąpiło w 1933 roku po ogłoszeniu zarządzenia biskupa Łukomskiego zakazującego „używania ambony do innych celów jak czysto religijnych”. Być może w wyniku interwencji „u czynników miejscowych duchownych”, ustał „stan bezwzględnej walki, ambona i konfesjonał przestał być trybuną polityczną”, zaniechano epitetów: „niekatolickie”, „masońskie” pod adresem organizacji prorządowych.

Pozostałe organizacje nie przysparzały tylu problemów staroście powiatowemu. Po upadku Centrolewu na scenie politycznej pozostało utworzone w 1931 roku Stronnictwo Ludowe i efemerycznie – PPS. 7 lipca 1931 roku, blisko cztery miesiące od kongresu zjednoczeniowego ludowców w Warszawie, odbył się w Ostrołęce zjednoczeniowy zjazd stronnictw ludowych.³³ Prezesem zarządu Stronnictwa Ludowego w Ostrołęce został Walenty Grala z Dylewa. W Ostrołęce działał sekretariat powiatowy. W 1932 roku odbył się statutowy zjazd stronnictwa. W 1934 roku istniało 10 kół z 46 członkami. Generalnie stronnictwo było słabe, targane również wewnętrznymi konfliktami. W powiecie znajdowały niewielkie zainteresowanie inicjatywy podejmowane na terenie województwa białostockiego i kraju. W latach 1932 – 1933 przygotowywano się do strajku chłopskiego, ale działania ograniczyły się do deklaracji i wypadły słabo w porównaniu z centralną i południową Polską, a nawet w odniesieniu do sąsiednich powiatów, w tym łomżyńskiego, nie mówiąc o przodującym suwalskim. Pewne wpływy przenikały z powiatu Ostrów Mazowiecka do sąsiadującej z nim gminy Czerwin. Miały miejsce raczej wydarzenia odosobnione, np.: 3 września 1931 roku odbył się wiec w Dąbrówce gm. Durlasy z udziałem posła Jana Kotarskiego i ok. 500 uczestników, a 8 września, w tej samej wsi odbył się drugi wiec z udziałem 4 tysięcy

³² „Przegląd Łomżyński”, nr 36/1931.

³³ CAMSW UWB 429/11 k. 131.

osób. Zorganizowano obchody święta ludowego w Lipnikach gm. Łyse w 1935 roku.³⁴

Nie odgrywała większej roli politycznej w powiecie PPS, posiadała pewną liczbę zwolenników i sympatyków wśród pracowników kolejowych na stacji Ostrołęka, oraz w Myszyncu. Pod jej auspicjami działał Związek Zawodowy Kolejarzy, jednak nie każdy członek ZZK należał do PPS. Zewnętrznym, chociaż skromnym symptomem istnienia PPS były obchody pierwszomajowe. W 1933 roku w OKR Łomża istniały dwa komitety partyjne PPS, w 1935 roku w okręgu łomżyńskim było tylko 38 członków.³⁵

Marginalne, a nawet incydentalne znaczenie miał ruch komunistyczny, traktowany przez władze jako wywrotowy i z tej racji każdy incydent opisywano, stąd duża ilość źródeł dotyczących tego zjawiska.

Zwalczając ferment z jednej strony przedstawiano społeczeństwu zagrożenia płynące z rozprzestrzeniania się idei komunistycznej, z drugiej stosowano indywidualne represje w stosunku do liderów tego ruchu. W 1933 roku wszystkie gminy otrzymały odpowiednie broszury przedstawiające wady ustroju komunistycznego z zaleceniem wygłaszania pogadek i odczytów. Równocześnie nastąpiła akcja represyjna, która objęła miejscowości: Grucele gmina Troszyn, Borawe gm. Rzekuń i Ostrołęka. W Grucelach zostali aresztowani czterej członkowie partii komunistycznej. Jeden z nich wyrokiem Sądu Okręgowego w Łomży został skazany na 5 lat więzienia, dwóch na 3 lata, pozostali na jeden rok więzienia. Komórka w Borawem również została zlikwidowana w wyniku aresztowania jej czterech członków. W Ostrołęce został aresztowany również członek partii komunistycznej, który już za działalność komunistyczną był karany czteroletnim pobytem w więzieniu.

Ludność żydowska, która w Ostrołęce stanowiła jedną trzecią liczby mieszkańców, ale np. w Goworowie 95 procent – prowadziła w zasadzie odrębne życie polityczne, również zróżnicowane, targane konfliktami i odradzające się podczas wyborów parlamentarnych

³⁴ CAMSW UWB 424/20 k. 11, 29,50,70,87,123,139,156,157,182,199,212; Protokół zebrania naczelników władz..., s. 8; Z. Tomczonek, „*Ruch ludowy...*”, s. 143-144, 159.

³⁵ Sprawozdanie na XXIII Kongres, Warszawa 1934, s. 13; J.J. Milewski, „*Polska Partia Socjalistyczna w woj. białostockim w latach 1918 – 1939*”, Białystok 1990, s. 282; Protokół zebrania naczelników władz... s. 89.

i samorządowych. Starszyna żydowska szukała zbliżenia z BBWR w Ostrołęce, na czele tego trendu stał dr Karbowski.

Ogólnie stwierdzić można, że w latach 1933 – 1934 sanacja zdominowała życie polityczne w powiecie ostrołęckim. Fakt ten potwierdziły wybory samorządowe w 1933 roku. Bezpartyjny Blok Współpracy z Rządem pracę swą prowadził jawnie, zorganizował w każdej gminie komitety, które zajęły się akcją wyborczą i zestawieniem list kandydatów, natomiast Stronnictwo Narodowe uprawiało agitację cichą po domach i na tajnych zebraniach. Na ogólną liczbę 2792 radnych Bezpartyjny Blok Współpracy z Rządem otrzymał 2425 kandydatów, Stronnictwo Narodowe – 157, zaś 210 weszło do rad bezpartyjnych (w tej liczbie rozgromieni ludowcy, socjaliści itp).³⁶ Zasadniczą przyczyną sukcesu sanacji była działalność administracji państwowej. „Z uznaniem należy podkreślić ofiarną pracę funkcjonariuszy państwowych, którzy jako przewodniczący komisji wzięli czynny udział w akcji wyborczej”. Podczas doraźnego zjazdu 12 października 1933 starostowie składali sprawozdania z prac przygotowawczych do wyborów rad gromadzkich. Wojewoda udzielał instrukcji, zwracał uwagę na potrzebę doboru odpowiednich ludzi spośród członków organizacji wojskowych i BBWR.³⁷

1935 rok stanowił kolejny próg w dziejach II Rzeczypospolitej: śmierć Piłsudskiego, konstytucja kwietniowa, rozwiązanie Sejmu i Senatu 10 lipca w 1935 roku, wybory według nowej niedemokratycznej ordynacji wyborczej 8-15 wrzesień 1935 roku, początek ożywienia gospodarczego.

W związku z praktycznym wyeliminowaniem wpływu partii na skład izb ustawodawczych, opozycja ogłosiła bojkot wyborów. Problem ten stał się probierzem zwartości i samookreślenia partii politycznych, szczególnie kontrowersje wstrząsały SL.³⁸

Nowa ordynacja zakładała powoływanie w pierwszym etapie zgromadzeń okręgowych, które wyłaniały kandydatów na posłów. Delegatów do zgromadzeń wybierały rady izb rolniczych, rady powiatowe, zebrania plenarne izb przemysłowo-handlowych i izb rzemieślniczych,

³⁶ Referat polityczny starosty..., APB UWB.

³⁷ Protokół z doraźnego zjazdu starostów woj. białostockiego 12 październ. 1933, UWB sygn 1, s. 3/4.

³⁸ CAMSW UWB 424/25 k. 82, 99.

zebrania przedstawiciele zarządów podstawowych i jednostek organizacji zawodowych, zarządy zrzeszeń technicznych, zarządy kobiecych organizacji społecznych, rady izb lekarskich, adwokackich, notarialnych, senaty szkół akademickich lub ogólne zebrania profesorów tych szkół.

Do zgromadzenia okręgowego w okręgu nr 42 Łomża – Ostrołęka wybrano 114 delegatów, w tym 4 kobiety: 58 rolników, 4 robotników, 35 urzędników, 6 rzemieślników, 9 kupców i przemysłowców, 2 przedstawiciele wolnych zawodów,³⁹ z tego z powiatu ostrołęckiego weszło 6 osób z rady powiatowej w Ostrołęce, 3 z rady miejskiej, po dwóch delegatów z rad gminnych (Czarni, Durlasy, Nakły, Piski, Szczawin, Gawrychy, Goworowo, Kadzidło, Łyse, Myszyniec, Rzekuń Troszyn i Turośl).⁴⁰

Kandydatami na posłów w okręgu nr 42 zostali Jerzy Jabłoński prezes Izby Rolniczej w Białymstoku, dr Adam Kukliński: lekarz z Ostrołęki, dyrektor szpitala powiatowego, prezes Rady Miejskiej, członek zarządu powiatowego oddz. Zw. Strzeleckiego, powiatowego Oddziału Związku Rezerwistów i PCK, Józef Lemański: rolnik ze Zbójnej, wójt gminy Gawrychy, prezes zarządu Gminnego Związku Strzeleckiego, prezes sekcji ogrodniczo-pszczelarskiej, oraz rolnik Wacław Modzelewski.⁴¹ W wyborach kandydaci uzyskali następującą liczbę głosów:

Jerzy Jabłoński – 39 404

dr Adam Kukliński – 55504

Józef Lemański – 24 661

Wacław Modzelewski – 11 542

Uprawnionych do głosowania w okręgu było 138 155 osób, z czego głosowało 74 589 osób, co stanowi 53,98 procent, w woj. głosowało 57,2 procent. Na najniższą w okresie m/woj. frekwencję miała wpływ nowa ordynacja wyborcza i w jej konsekwencji głos opozycji. Senatorem w woj. białostockim zostali wybrani: J. Reszke, rolnik, K. Terlikowski b. poseł, K. Bisping, rolnik.⁴²

Po wyborach powiat stawał się polityczną miniaturką centrum.

³⁹ „Dziennik Białostocki”, nr 224/1935.

⁴⁰ „Sprawa Katolicka”, nr 5/1935 r.

⁴¹ „Dziennik Białostocki”, nr 225/1935; „Sprawa Katolicka” nr 11/1935.

⁴² „Dziennik Białostocki”, nr 257/1935.

Np. swój wymiar regionalny posiadało krajowe wodzostwo. O staroście Kulikowskim prasa pisała: „cieszy się wyjątkową sympatią ze strony współpracowników, szczerym przywiązaniem ze strony podwładnego personelu, a jeszcze większym przywiązaniem graniczącym niemal z miłością ze strony najszerszych mas ludności wiejskiej, dla której jest ojcem i opiekunem, jak ongiś jego poprzednik w Polsce Przedrozbiorowej, starosta Jan Kos”. „Przegląd Ostrołęcki” przesłał czołobitne życzenia z okazji 10-lecia sprawowania urzędu w Kolnie a następnie w Ostrołęce.⁴³ Ten optymistyczny obraz zaciemniała endecja. Partia ta mimo represji rozwijała się. W Łomży powołano endecki nowy organ prasowy, „Sprawa Katolicka” (1935 – 39), który ukazywał się też w regionie ostrołęckim. Liczba kół Stronnictwa Narodowego w powiecie w 1935 wzrosła ze 100 do 150 kół (koło liczyło 4-8 osób). Jak widać, była to znakomita grupa członków i sympatyków SN. Ponadto po wyborach samorządowych zorganizowano 60 sekcji młodych SN.⁴⁴ Kilka przykładów działań: 13 października 1935 roku poświęcenie sztandaru Stronnictwa Narodowego w Ostrołęce. Na uroczystość przybyło około 300 narodowców. Przemawiali W. Staniszkis, i jeden ze znanych liderów „młodych” endecji T. Bielecki.⁴⁵ 15 sierpnia 1936 roku z okazji rocznicy „cudu nad Wisłą” i Dnia Żołnierza endecja poprzez m.in. księży zwołała do Ostrołęki manifestację. Uczestniczyło w niej około 1500 osób. Organizatorzy spodziewali się kilkunastu tysięcy. Z jednej wsi przybyła nawet „nieliczna” procesja kobiet z chorągwiami i obrazami. Przemawiał b. poseł Staniszkis. Lunął obfity deszcz – „palec boży”. Potem przemawiali: Józef Psarski, Stanisław Dyspolski, uchwalono rezolucje do Romana Dmowskiego i biskupa Łukomskiego. „Oburzenie” opinii publicznej wywołał fakt, że na czele demonstracji maszerował i wzniósł okrzyki członek zarządu Związku Oficerów Rezerwy Chwedkowski.⁴⁶ Zresztą endecy nie omieszkali wykorzystać nawet pogrzebu dla zaznaczenia własnego istnienia. 23 stycznia 1936 roku grzebano zabitego na zabawie w Nakłach Stanisława Białobrzewskiego. Na po-

⁴³ „Przegląd Ostrołęcki”, nr 15,46/1936; „Przegląd Ostrołęcki”, nr 47/1936.

⁴⁴ „Głos Ziemi Ostrołęckiej” – Jednodniówka poświęcona pracy Stronnictwa Narodowego w pow. ostrołęckim, Oka 1936.

⁴⁵ „Sprawa Katolicka”, nr 16/1935, nr 20/1935.

⁴⁶ „Przegląd Ostrołęcki”, nr 34/1936; „Przegląd Ostrołęcki”, nr 39/1936.

grzebie zorganizowano przez SN manifestację przeciwko Strzelcowi oskarżonemu o spowodowanie zabójstwa. Przemówienie nad grobem wygłosili ks. Edmund Walter i „krzykacz” SN Stanisław Dyspolski, ogłaszając, iż zmarły zginął w obronie honoru idei narodowej.⁴⁷

Edecka „Jednodniówka” propagowała natomiast agitację za kupowaniem w sklepach polskich, propagandę antyżydowską i antykomunistyczną, zbiórkę na sztandar Stronnictwa, kolportaż prasy.

W marcu i kwietniu 1936 roku krajem wstrząsnęła fala niepokoїв „krwawej wiosny”, 25 marca 1936 roku w Krakowie zginęło 68 osób, 1 kwietnia we Lwowie – 14 osób. W 1936 roku krajowe manifestacje chłopskie przybrały charakter polityczny. Poprzedziły je ulotki: „Do chłopów b. Kongresówki”, w których domagano się zmiany stosunków politycznych w Polsce, demokratycznej konstytucji, zmiany ordynacji wyborczej, uczciwych wyborów. Jedną z pięciu uroczystości 15 sierpnia 1936 roku odbyła się w Czarni,⁴⁸ ponadto zorganizowano 9 zgromadzeń i zebrań z 743 uczestnikami.⁴⁹

27 kwietnia 1936 roku w sali rady miejskiej Ostrołęce zebrali się przedstawiciele wszystkich organizacji społecznych, przysposobienia wojskowego, byłych kombatanów, organizacji i stowarzyszeń świeckich i duchownych, przedstawiciele Kościoła katolickiego i związków wyznaniowych i „ostro potępili wrogą Państwu i Kościołowi akcję elementów wywrotowych.”⁵⁰

Inni organizatorzy antysanacyjnego sprzeciwu otrzymali wyroki sądowe. 26 marca 1936 roku w Sądzie Okręgowym w Łomży na sesji wyjazdowej w Ostrołęce członek SN Jan Baclawski ze wsi Brzezienko Nowe gm. Komorowo został skazany na 6 miesięcy za „awantury w Goworowie i stawianie oporu policji”, cztery inne osoby – za podżeganie do awantur. Karol Piaszczyński, sympatyk SN z Ostrołęki, został skazany na jeden miesiąc aresztu za znieważenie sądu przy składaniu zeznań.⁵¹

⁴⁷ „Przegląd Ostrołęcki”, nr 9/1936.

⁴⁸ „Zielony Sztandar”, nr 39/1936.

⁴⁹ J. Kijowski, „Ruch ludowy na ziemiach obecnego województwa ostrołęckiego”, Ostrołęka 1982, s. 9.

⁵⁰ Z.S., „Precz z wrogami państwa i Kościoła Katolickiego”. Solidarny front społeczny ziemi kurpiowskiej przeciwko wywrotowcom”, „Przegląd Ostrołęcki”, nr 12/1936.

W krajowym ruchu robotniczym, w ślad za trendami europejskimi, próbowano utworzyć wtedy jednolity „antyfaszystowski front”. Mimo przejściowego ożywienia PPS w powiecie w 1935 roku, kiedy to przy współudziale działaczy łomżyńskich, za sprawą Jana Norberta Jaworskiego, powstał w tym mieście Miejski Komitet Robotniczy PPS (był to jednak oddział Związku Zawodowego Kolejarzy)⁵² ruch socjalistyczny nie odgrywał większej roli politycznej – na pochodach (w Łomży) pojawiała się ostrołęcka orkiestra kolejarska. W zasadzie część socjalistów rozważała wyciągnięcie dłoni w kierunku komunistów. Przy jeszcze większej słabości tych drugich, nie można w powiecie mówić o zaistnieniu jednolitego frontu w ruchu robotniczym.

Problem ten pojawił się we władzach powiatowych SL. Prezes Walenty Grała, zwolennik współpracy z KPP, nie zyskał poparcia Zarządu Powiatowego i 5 stycznia 1936 roku na powiatowym zjeździe we wsi Baba gm. Łyse został usunięty ze stanowiska.⁵³

W 1937 roku widoczne stało się ożywienie na wsi woj. białostockiego, które zaowocowało umiarkowanym ożywieniem SL, ale głównie w gminach, które do powiatu ostrołęckiego zostały przyłączone z powiatu kolneńskiego w 1931 roku. Odbywały się wtedy zebrania zainspirowane uchwałami nadzwyczajnego kongresu SL z 17 i 18 stycznia 1937 roku. W obchodach święta ludowego w 1937 roku w powiecie ostrołęckim uczestniczyło około 500 osób.⁵⁴ W związku z zapowiadającym strajkiem rolnym w 1937 roku na terenie województwa białostockiego odbyło się 5 manifestacji chłopskich (w których przyjmowano rezolucje popierające strajk chłopski), w tym jedna, stosunkowo skromna, w Zbójnej, z udziałem 80 osób.⁵⁵ Powiat ostrołęcki, w którym do strajku nie doszło, pozostawał jednak zaciśmem w porównaniu z chociażby powiatem suwalskim.

W 1938 roku odbył się zjazd powiatowy SL w Ostrołęce⁵⁶. Jedną z sześciu uroczystości Święta Ludowego w 1938 roku odbyła się

⁵¹ „Przegląd Ostrołęcki”, nr 16/1936.

⁵² J.J. Milewski, „Polska Partia...”, s. 354.

⁵³ J. Kijowski, „Ruch ludowy...”, s. 9.

⁵⁴ „Zielony Sztandar”, nr 32/1937: nr 36, 1937; nr 29/1937; nr 36/1937.

⁵⁵ CAMSW 424/36, k. 133.

⁵⁶ CAMSW UWB 424/43 k. 16.

w Zbójnej, gdzie podjęto rezolucję popierającą SL. W tym czasie w powiecie istniało 19 kół i 350 członków, gdy np. w pow. łomżyńskim działało 25 kół liczących 800 członków (w Ostrowi działalność zanikła, a w pow. suwalskim – 118 kół i 2000 członków).

13 września 1938 roku prezydent rozwiązał Sejm i Senat wyznaczając wybory na 6 i 13 listopada. Krajową reprezentacją sanacji był wtedy Obóz Zjednoczenia Narodowego, który w okresie przedwyborczym w powiecie ostrołęckim wykazał się prężnym działaniem. W październiku 1938 roku w Myszyncu odbyło się zebranie organizacyjne OZN, na które przybył wiceprzewodniczący okręgu białostockiego b. poseł Łazarski i przewodniczący obwodu ostrołęckiego OZN Kazimierz Gawroński. Na zebranie organizacyjne w Turośli przybyło 70 osób. „Oczy niektórych zawilgotniały, a jeden rolnik z siwą głową płakał, kiedy była mowa o naszym dwudziestoletnim dorobku”, rolnik ze wsi Potasie Stanisław Potaś zapewnił, że wszyscy pójdą głosować, następnie za wszystkie słowa przemawiających podziękował rolnik Władysław Cichy”. Relacjonująca wiec gazeta obwieszczała, iż nawoływanie do bojkotu wyborów jest przestępstwem.⁵⁷ Staraniem oddziału OZN w Czerwinie odbył się wiec przy udziale około 1000 osób. Przemówienie wygłosił Piotrowicz, członek Rady oddziałowej OZN gminy Czerwin. 9 października odbyło się zebranie przedwyborcze w oddziale OZN w gminie Troszyn, któremu przewodniczył Stanisław Andrzejczyk, a referat społeczno-polityczny wygłosił delegat obwodu Mieczysław Borkowski. 9 października 1938 roku, z udziałem 70 osób odbyło się zebranie członków OZN w Piaskach, na którym obecny był przewodniczący obwodu Kazimierz Gawroński. Zagaił członek OZN Czesław Sutkowski, referat wygłosił Kazimierz Sulewski. W dyskusji zabierali głos: Lucjan Tyszka z Piotrkowa, Czesław Rostkowski z Łosiów, Czesław Wyrwas z Pisk. Postanowiono zwrócić się do obywateli o wstępowanie w szeregi OZN, zakładanie kółek rolniczych oraz o liczny udział w wyborach.⁵⁸

18 sierpnia w Kadzidle staraniem miejscowego OZN odbyło się zebranie obywatelskie z udziałem około 400 osób i kandydatów na posłów: Dobkowskiego i wójta gminy Rutki Śleszyńskiego. Z „żywio-

⁵⁷ „Tygodnik Ziemi Łomżyńskiej”, nr 5/1938.

⁵⁸ „Tygodnik Ziemi Łomżyńskiej”, nr 6/1938.

łową manifestacją” przyjęli zebrani wystąpienie ks. Trzaskomy, proboszcza parafii Baranowo. Autor relacji prasowej podał piękny życiorys ks. Trzaskomy. 20 października odbył się wiec przedwyborczy w Myszyńcu z udziałem około 200 rolników. Przemawiał Śleszyński, w dyskusji wypowiadali się: Stanisław Gołaś rolnik ze wsi Biełusny Lasek, oraz mieszkańcy Myszyńca (Zygmunt Kochowicz, Antoni Ignaciak i Antoni Makowiecki). 23 października w Czarni zebranie OZN zagał przewodniczący miejscowego oddziału OZN Karlewicz. Wzywał do zjednoczenia się pod wodzą Rydza Śmigłego. Uchwalono też odezwę wzywającą do pójścia do urn. 21 października odbyło się zebranie przedwyborcze w Troszynie zorganizowane przez OZN z udziałem 100 osób i kandydatów Dobkowskiego i Stanisława Śleszyńskiego; przez aklamację uchwalono udział w wyborach. Tegoż dnia zorganizowano zebranie przedwyborcze w Piskach, z udziałem 250 osób. Uczestniczyli w nim Śleszyński i Dobkowski. Zebrani przyrzekli pójść do wyborów. 22 października wiecowano w Malinowie gm. Czerwin. Przewodniczący zebrania, członek rady Oddziału OZN Piotrowicz podkreślił konieczność konsolidacji narodowej. 19 października w Goworowie manifestowało 2000 osób. Zagał dr Lenkiewicz prezes miejscowego koła OZN, przemawiał Dobkowski. Domagano się: unarodowienia przemysłu, obrony Śląska Zaolziańskiego, zjednoczenia przy boku Rydza Śmigłego.⁵⁹ Rada gminy Czerwin wezwała do udziału w wyborach i przeciwstawienia się tym, „którzy działają w interesie zdrady narodowej”.⁶⁰ Jak z powyższego wynika, OZN aktywnie próbował słowem dotrzeć do mieszkańców powiatu i przekonać ich do własnych idei.

Wybory odbywały się na podstawie ordynacji z 1935 roku. Dlatego opozycja ponownie ogłosiła ich bojkot, co doprowadziło do sporów wewnątrzpartyjnych, ujawnionych najsilniej w SL. 13 października 1938 roku okręgowe zebranie wyborcze powiatów łomżyńskiego i ostrołęckiego wybrało następujących kandydatów na posłów: Józefa Dobkowskiego nauczyciela, Stanisława Śleszyńskiego rolnika, Józefa Mocarskiego rolnika, Antoniego Godlewskiego.⁶¹ W okręgu

⁵⁹ „Tygodnik Ziemi Łomżyńskiej”, nr 8/1938.

⁶⁰ „Tygodnik Ziemi Łomżyńskiej”, nr 3/1938.

⁶¹ „Tygodnik Ziemi Łomżyńskiej”, nr 5/1938.

nr 41 Łomża – Ostrołęka kandydaci uzyskali następującą liczbę głosów:

Józef Dobkowski 71051, Stanisław Śleszyński 47 727, Józef Mocarski 30 067, Antoni Godlewski 38 391. Zastępcami posłów zostali: płk Edward Perkowicz, inż. płk Witold Grzybowski, rolnik Witold Martynowski.

W powiecie ostrołęckim głosowało 80 procent, frekwencja w województwie w 1938 roku wyniosła 76,72 procent.⁶² Do Senatu wybrani zostali Michał Łazarski rolnik, Stanisław Siciński rolnik, Jan Rataj adwokat.

OZN zaangażował społeczność ostrołęcką jeszcze w kilka kampanii związanych z polską polityką zagraniczną. Na zwołanym przez władze OZN w Ostrołęce w dniu 23 września 1938 roku zgromadzeniu protestacyjnym zebrani uchwalili rezolucję „... Ludność powiatu ostrołęckiego (...) żąda, ażeby Ziemia Zaolziańska spod przemocy czeskiej wydarta z powrotem do nas wróciła, pozdrawiamy braci za Olzą, walczących o swoje słuszne prawa do wolnego życia narodowego, ślemy im wyrazy uznania i otuchy w ich ostatecznej walce o natychmiastowe przyłączenie staropolskich ziem do Macierzy Polskiej (...) Śląsk Zaolziański musi wrócić do Polski.” W Myszyńcu wezwano rząd do zajęcia kategorycznego stanowiska w sprawie Śląska: „Lud kurpiowski oddał się bez zastrzeżeń do dyspozycji Naczelnego Wodza, przesyłano braciom zza Olzy braterski uścisk dłoni”. Na zebraniu 21 września Federacja Polskich Związków Obrońców Ojczyzny rozpoczęła werbowanie ochotników do Korpusu Zaolziańskiego. Zgłosiło się ponad 200 osób.⁶³

Inny temat podejmowała zarówno endecja i sanacja, ale nie wspólnie. W Myszyńcu, w niedzielę po nabożeństwie, pod kierunkiem wójta Gołębiowskiego, przy współudziale duchowieństwa zaprotestowano przeciwko uciskowi Polaków na Litwie. 2 lutego 1936 roku na wiecu w Ostrołęce protestowano przeciwko prześladowaniom Polaków na Litwie (organizatorem był obywatelski komitet). Zebrało się około czterech tysięcy ludzi. Przemawiali: prezes Ligi Morskiej i Kolo-

⁶² „Tygodnik Ziemi Łomżyńskiej”, nr 9/1938; nr 10/1938; nr 11/1938; „Dziennik Białostocki” 14.X 1938 r.; 8. XI 1938 r.

⁶³ „Tygodnik Ziemi Łomżyńskiej”, nr 3/1938; nr 5/1938.

nialnej Wł. Markowicz, rolnik Szczubełek, przedstawiciel robotników A. Kołakowski oraz Jan Radgowski. Rezolucję protestacyjną opracował Stanisław Hermakowicz. „Przegląd Ostrołęcki” rozpisywał się na temat „barbarzyństw na Litwie”: „16 lutego 1936 roku antylitewski wiec protestacyjny w Myszyncu z udziałem ok. 800 osób, przemawiał wikary Kłoskowski, uchwalono rezolucję, 1 marca 1936 roku protestowano w Łysych”.⁶⁴

Powiat ostrołęcki w latach trzydziestych w sferze politycznej znajdował się raczej w zaciszu. Ożywienie następowało w czasie kampanii wyborczych. W okresie przedwyborczym sporadycznie pojawiali się posłowie, senatorowie, znani przywódcy stronnictw. Poruszenie mógł wprowadzić sprawny organizacyjnie lokalny działacz. W okresie międzywojennym w powiecie ostrołęckim klasowych działaczy było niewiele. Najwybitniejszy chyba działacz polityczny powiatu, Piotr Kaczyński, zmarł w 1928 roku. W latach trzydziestych uaktywnili się, nie tylko w polityce, Józef Psarski, Jan Radgowski, Stanisław Dyspolski z endecji, Kazimierz Piotrowski, Józef Wyrębek, Walenty Grała z ruchu ludowego, Antoni Opęchowski z lewicowego skrzydła ruchu chłopskiego, Jan Glinka, Jan Rejff, Adam Kukliński, Józef Dobkowski z obozu sanacyjnego. Specyfiką polityczną powiatu ostrołęckiego lat trzydziestych była silna pozycja endecji, co miało związek z silną pozycją Kościoła na tym terenie. W tym kontekście inne partie nie przejawiały większej aktywności, może z pewnym wyjątkiem SL. Natomiast organizacje sanacyjne stanowiły miniaturkę ich centralnych odpowiedników zarówno w ideologii, jak i działaniu.

*Artykuł opracowany w ramach badań dofinansowanych przez Komitet Badań Naukowych w Warszawie. To samo dotyczy artykułów B. Gołębiowskiego, B. Kielaka i M. Nowotki, zamieszczonych w tej części Zeszytów.

⁶⁴ „Sprawa Katolicka”, nr 10/1935; „Przegląd Ostrołęcki”, nr 5/1936; nr 6/1936; nr10/1936;nr12/1936.